

BAROKKO DAVRI KLAVIR MUSIQASIDA DITRIX BUKSTEXUDENING SOL-MAJOR TOKKATASINING O'RNI VA METODIK XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i02.010>

Sh.S.Zokirova

O'zbekiston davlat konservatoriyasi

Annotatsiya: Maqolada barokko davri nemis bastakori Ditrix Bukstexudening sol-major tokkatasi musiqiy tahlil asosida o'rganiladi. Asarning shakl tuzilishi, polifonik va improvisatsion uslub xususiyatlari, fugalashgan qismlar va figuratsiyalarning ijro texnikasiga ta'siri ochib beriladi. Tokkataning o'rganilishi jarayonida yuzaga keladigan metodik va ijrochilik masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Bukstexude, tokkata, barokko, klavir musiqasi, polifoniya, fuga, improvisatsiya, figuratsiya, kadensiya, ijro texnikasi, musiqiy tahlil

THE PLACE AND METHODOLOGICAL FEATURES OF DIETRICH BUXTEHUDE'S G-MAJOR TOCCATA IN BAROQUE PIANO MUSIC

Sh.S.Zokirova

Uzbekistan State Conservatory

Abstract: This article presents a musical analysis of the G major toccata by the Baroque-era German composer Dietrich Buxtehude. The structural features of the piece, its polyphonic and improvisational stylistic elements, as well as the performance techniques related to its fugal sections and figurations are examined. Methodological and interpretative aspects that arise during the learning and performance of the toccata are also discussed.

Keywords: Buxtehude, toccata, Baroque, keyboard music, polyphony, fugue, improvisation, figuration, cadence, performance technique, musical analysis

Barokko davri klavir musiqasi vakillaridan biri sifatida Ditrix Bukstexudening ijodi katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, uning klavesin va klavikord uchun yozgan tokkatalari musiqiy tafakkur va polifonik kompozitsiya jihatidan muhim manba hisoblanadi. Tokkataning shakliy tahlili, uslubiy xususiyatlari va ijro texnikasi orqali o'rganuvchilarning badiiy didi, intellektual yondashuvi va ijrochilik mahoratini rivojlantirish mumkin. Ushbu maqolada Bukstexudening sol-major tokkatasi asosida barokko klavir musiqasining o'ziga xos jihatlari yoritiladi.

Qadimgi klavir tokkatalarini o'zlashtirishda Ditrix Bukstexude (1637-1707) tokkatalari muhim o'rin tutadi. Uning klavir uchun yozgan tokkatalari yirik virtuoz asarlardandir. Kompozitor o'z asarlarini tor ma'noda klavir uchun mo'ljallagan - ya'ni, klavesin, klavikorduchun, va bu ko'p jihatdan eksperimental ahamiyat kasbetib, ularda kompozitsiyaning turli usullarini qo'llash erkinligini taqdim etgan.

Sol-major tokkatası qadimgi tokkatalarning oxirgi toifalariga yaqin turadi. U hajmdor uch qismli kompozitsiyaga ega bo'lib, unda qadimgi syuita qirralarini ko'rish mumkin, zero, asarning barcha bo'limlari asosiy sol-major tonalligida yozilgan va ularning har birida o'sha davrda syuita tarkibiga kirgan u yoki bu qadimgi raqs qirralari kuzatiladi. Tokkatada imitatsion rivoj katta rol o'ynaydi.

Boshlang'ich akkord - sol-majorning tonika uch tovushligi tinglovchini sozlaydi va harakatga chaqiruv sifatida yangraydi. Bir-birini o'zaro to'ldiruvchi, melodiko-garmonik figuratsiyalar o'yiniga qurilgan pyesaning boshlanishi nihoyatda go'zal tovush effektini yaratadi:

№ 1 MISOL.

Tokkatada sur'at belgilanmagan bo'lib, bu o'znavbatida musiqa ijrosining erkin, badihaviy (improvizatsion) xarakteriga ishoradir. Ayni paytdashuni ham hisobga olish joizki, odatda virtuoz xarakterdagi asarlar klassitsizm davrida o'ta harakatchan sur'atlarda ijro etilgan. Shu bois sur'atni shogirdning imkoniyatlari, uning texnik mahoratidan kelib chiqib, ustoz belgilaydi. O'rganuvchi musiqiy mazmunni tafakkur eta olishi, barcha imitatsiyalarni tinglay olishiva ularni cholg'uda "kuylay" olishi uchun sur'at qulay bo'lmog'i kerak. Tokkatada mordent ko'rinishidagi bezaklar ko'plab uchraydi. Shu sabab dastlab bezaklarsiz, keyin esa nihoyatda yorqin va nafis unsurlar bilan bezovchi fakturaning naqshlar qatlamini qo'shib ijro etish maqsadga muvofiqdir.

Tokkataning o'rta qismi fugalashgan tuzilmaga ega bo'lib, uning asosida "o'n oltitaliklar"ning jimjimador figuratsiyalaridan tarkib topgan ikki taktli musiqiy mavzu yotadi. Ushbu mavzuni tahlil qilayotib, shogird e'tiborini yashirin polifoniya unsurlari va taktning kuchsiz hissalariga to'g'ri keladigan mordentlar xarakteriga qaratish zarur. Mordentlar ajralib qolmasligi uchun ularni umumiy harakat kesimida tabiiy va ravon ijro etish lozim:

№ 2 MISOL.

Tokkataning o'rta qismi ustida ishlayotib, shogirdga qadimgi polifonik uslubning bitta badiiy obrazini yoritish asosini, musiqa mazmunini belgilab beruvchi bitta mavzu, bitta yadro (negiz)ning ko'p marotabali takrori asosiga qurilishini tushuntirib berish muhimdir. Bunday turdagi mavzular ijrochilardan avvalambor fikrlash ishini talab etadi-ki, u, ham ritmik, ham intervalli melodik strukturaga erishishga intilishni nazarda tutadi. Mavzuni tahlil etib, uning ko'p marotabali o'zgarishlarini kuzatgan shogird intellektual vazifani bajaradi. Fikrlashning faol ishi mos keluvchi hissiyotlar, tuyg'ular va kayfiyatlar oqimini jalb etadi.

Uch ovoqli fugalashgan tuzilma figuratsiyalar o'yini, ovozlal almashinuvi va harakatning umumiy shakliga asoslangan prelyudiyaviy-inversion bo'lim bilan almashinadi:

№ 3 MISOL.

P'yesaning mazkur bo'limi "o'n oltitaliklar"ga asoslangan bo'lib, ular ijroning faol, jonli va aniq xarakteriga ishora qiladi. Ushbu bo'limni fortepianoda o'zlashtirayotib, o'quvchi tovush va ritmning kuychanligi va ravonligiga erishishi lozim. Intonatsion ifodaviylikni his etish va uning bor teranligini tafakkur etgan holda tinglovchiga yetkazish uchun asarni vazmin sur'atda o'rganish kerak. Musiqiy matn yaxshi o'zlashtirilgach, sur'atni asta-sekin tezlashtirish mumkin.

Musiqiy rivoj tokkataning jiga uslubida yaratilgan yakunlovchi bosqichiga olib keladi. Bunga fakturaning almashinuvi va jigaga xos bo'lgan "sakkiztaliklar"ning triolli figuratsiyalari ishora qiladi:

№ 4 MISOL.

"O'n oltitaliklar"dan "sakkiztaliklar"ning triollariga sezdirmasdan o'tish lozim, biroq ayni paytda ijrochi rivojlanishning yangi bosqichi, yangi fazasini ko'rsatib berishi ham muhim. Jiga uslubida yaratilgan Tokkataning yakunlovchi bo'limi odatda qadimgi klassik syuitaning bezagi bo'lib, u avvalgi rivojlanishning mantiqiy yakuni sifatida final hissi bilan ijro etilishi lozim. Pyesaning oxirgi beshta taktida D.Bukstexude harakatni "o'n oltitaliklar" bilan yangilaydi, bu esa olamni optimistik ruhda idrok etib, hayot boqiy harakatining yorug', pozitiv obrazini ta'kidlagan holda, asarga uslub birligi va yaxlitligini baxsh etadi. Tokkata ijrochining ham texnik, ham intellektual rivojlanishiga ta'sir ko'rsatib, uning tafakkurini faollashtiradi, badiiy didi va qadimgi klassik uslub tushunchasini charxlaydi. Tokkataning yakunlovchi bo'limi

figuratsiyalar almashinuvi munosabati bilan alohida e'tibor talab etadi. Bu, "o'n oltitaliklar"ning muttasil oqimidan so'ng to'xtatib bo'lmaydigandek tuyulgan harakatni vazminlashtirish usuli deyiladi. Triolli bo'limdan so'ng, pyesaning oxirgi beshta taktidagi "o'n oltitaliklar"avvalgi rivojning umumlashmasi sifatida yiriklashtirilib, birmuncha og'ir va ahamiyatli yangrash kerak. Umuman olganda Tokkataning fakturasiga uning ijro amaliyoti asoslari singdirilgan.

D.Bukstexudening sol-major Tokkatasida avvalgisidan farqli o'laroq, juda ixcham. Unda uch qismli shaklning chetki qismlaridagi improvizatsion (badihaviy) asos kattarol o'ynaydi. D.Bukstexude avvalgi Tokkatadagi kabi sur'atni ko'rsatmagan, u (sur'at) bu yerda o'ta harakatchan bo'lishi kerak. Musiqa xarakteri shijoatli, faol va intiluvchan. Tokkata hayotiy tovush oqimi olamiga olib kiruvchi bir ovozli melodik hosila bilan boshlanadi. Bunda ijrochi harakat impulsini ich-ichidan his etishi va uni ishonch bilan, dadil harakat ila chalishni boshlashi muhim. Bu asnoda o'ng qo'ldagi kuy chizig'ini birinchi taktning to'rtinchi hissasida chap qo'lga o'tkazish juda muhim:

№ 5 MISOL.

Tokkataning fakturasi polifonik uslubda. Uchinchi taktga o'rnatilgan uch ovozli yozuv tuzilmasi ko'p ovozli musiqiy matoni tashkil etuvchi ovozlarning kontrasti bilan tavsiflanadi. Yuqorgi ovoz "o'n oltitaliklar"ning faol figuratsion harakati bilan tavsiflanadi, o'rta ovoz punktir aralashgan "choraktalik" cho'zimlar bilan harakatlanadi, pastki ovoz esa pedalli fonga monand. Musiqaning kontrastni o'zida jamlagan bunday ijro qiyinchiligi, unda ifodalangan hislar tarangligi, yuqorigi ovoz intiluvchanligi, go'yoki bas ovozining davomiylik va o'rta ovozidagi "choraktalik" cho'zimlarning irodali qadamlari bilan vazminlashtiriladi.

Sakkizinchi taktga e'tibor qaratish lozim, unda parallel tersiyalar gruppettosi ko'rinishida bayon etilgan "o'ttiz ikkitalik" cho'zimlar mavjud. Bunda kompozitor qisqa notalardan tarkib topgan gruppettosimon figurani chap qo'l partiyasi boshida paydo bo'lib, so'ngra o'ng qo'lga o'tuvchi shiddatli, yuqorilovchi gammasimon harakat impulsini sifatida qo'llaydi. Shundan so'ng keluvchi imitatsiyalar va harakatning umumiy shakllarini o'rganuvchilar odatda sust va bee'tibor ijro etishadi, bu o'z navbatida zerikarli jarangga olib keladi. Bu yerda o'quvchi ohanglarni fakturaning turli ovozlarga o'tishini ifoda etishda dinamik taranglikni tashabbuskorona kuchaytirishga erishishi zarur. Musiqa xarakterini jonli, irodali, egiluvchan va ohangdor ekanligini tushunish juda muhim.

Asarning o'rta qismi kichik fugato ko'rinishida bo'lib, xarakter jihatdan shijoatli va faoldir. Fugato mavzusi - ritmik jihatdan aniq bo'lib, ikki unsurdan tashkil topadi,

binobarin ikkinchisi birinchisining rivoji sanaladi. Ayni paytda D.Bukstexude fugato mavzusining o'zidayoq musiqiy fikrning faol harakati impulsini beradi:

№ 6 MISOL.

Mavzuni mustahkam, to'yingan tovush bilan, harakatini quvvat ila to'ldirib, mordentlarni ta'kidlagan holda, *mf* nyuansida chalish maqsadga muvofiqdir. O'ng qo'l partiyasiga o'tish asnosida mavzu unga jo'r bo'luvchi ovozlarni boyitilgan holda, bir muncha yorug', jarangdor va go'zal yangrashi lozim. O'rta qismni ijro etishda shogird oldida applikatura qiyinchiliklari yuzaga keladi, shu bois o'qituvchi ham applikatura, ham fugato ustida ishlash usulini ko'rsatib berishi kerak.

Fugatodan keyin keluvchi repriza (takror) badihaviy tarzda invension-prelyudiyaviy xarakterda tuzilgan. U "o'n oltitaliklar"ning yuqorigi registrdan pastkisiga silliq tushuvchi nafis garmonik figuratsiyalarini namoyon etadi. Bu yerda qat'iy ritm va ishonchli iboralar bilan mutanosiblikdagi barcha tovushlarning o'ta ravon, ilhomlangan xonishiga erishish juda muhim. Figuratsiyaning o'ng qo'ldan taktni to'rtinchi hissasida chap qo'lga o'tkazilishi alohida e'tibor talab etadi:

№ 7 MISOL.

Uning qiyinchiligi shundaki, bu yerda jarang ravonligi zarur bo'lib, figuratsiyalarni o'ng qo'ldan chapiga o'tkazishni sezdirmasdan, harakatning yagona chizig'i taassurotni qoldirib, amalga oshirish kerak. Bu ijrochidan tovush sifatini tuzatish imkonini beruvchi egiluvchanlikni, yaxshi koordinatsiya va nozik eshitish qobiliyatini talab etadi.

Tokkataning kadentsion bo'limi nihoyatda qiziqarli bo'lib, u ijrochiga virtuoza mahoratini namoyish etish imkonini beradi. Mazkur kadentsiya, asarga yorqin obrazli kontrast kirituvchi "o'ttiz ikkitaliklar"ning melodiko-garmonik figuratsiyalari asosida tuzilgan. Kulminatsion bo'lim hisoblangan - kadentsiyada melodik harakat faolligining kuchayishi yuz beradi:

№ 8 MISOL.

Sekvensiyalar taranglikni oshiradi va ijrochi ular dinamikasini ajratib ko'rsatishi, "o'ttiz ikkitaliklar" harakatini aralash-quralash, tartibsiz tovushlar oqimiga aylantirmasdan ahamiyatli ravishda tezlashtirishi zarur bo'ladi. "Yirik cho'zimlar"

pyesani sol-majorda tugallovchi go'zal kadansli bayonning yakunlovchi toifasini ta'kidlashi bilan taranglik pasayadi.

Avvalgi Tokkatada bo'lganidek, D.Bukstexude buyerda ham na sur'atni, na dinamik belgilarni ko'rsatgan, bu esa o'qituvchiga mazkur vazifani o'z nuqtai nazariga qarab, to'liq ado etish vakolatini beradi. Sur'at masalasiga kelsak, yosh o'qituvchilarni haddan tashqaritez sur'atlardan asrash va ularni harakatchan, biroq o'ta tezkor bo'lmagan sur'atlarni ushlashga o'rgatish lozim. Dinamika borasida o'qituvchilarga klassitsizm davri cholg'u musiqasida keng tarqalgan terrasasimon dinamikadan foydalanish tavsiya etiladi. Ayni paytda tuyg'ular meyor va musiqani estetik his etishni nazorat qilgan holda, klassitsizm badiiy uslubini buzmasdan, dinamik belgilarni eng xilma-xil ko'rinishlarida qo'llash imkoni mavjud. D.Bukstexudening klavir uchun yozgan Tokkatalari o'qituvchiga ham texnologik, ham badiiy ahamiyatga molik bo'lgan bir qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Apraksina, V. A. Iskustvo fugi: Polifoniya i forma v klavirnoy muzyke. - Sankt-Peterburg: Kompozitor, 2002. - 312 s.
2. Schulenberg, D. The Keyboard Music of J. S. Bach. - New York: Routledge, 2006. - 420 p.
3. Bukstehude, D. Toccata sol-major. Urtekst nashri. - Leyptsig: Peters, 1995. - 28 s.
4. Геро О. В. Характеристики / Ред. Лосева А. - Москва: Классика XXI, 2010.